TARJÁN TAMÁS

Csatornátlan ország

A tanítónő Zalaegerszegen

„Itt volna hát a szent, a várt Szélvész, / Tespedt tavat mely fenékig zavar? / Alázását ki oly bűnösen tűrte, / Lázad hát már az Élet alágyűrtje, / A tanító, a legrababb magyar?" - kezdte Ady Endre a Világ hasábjain 1910. december 17-én kinyomtatott *A magyar tanítókhoz* című versét. Vajon hány „bús ébredő": küszködő fiatal pedagógus - s köztük hány „a naphoz az arccal" jelszavú Tóth Flóra olvasta, értette, vette magára a folytatást: „Gyújtatott lelkek víg mécsesének, / Ott, hol Sötét ül várost és falut..."

A Vígszínház 1908. március 21-én, a tavasz első napján tűzte műsorára Bródy Sándor *A tanítónő* című három felvonásos falusi életképét (mondhatni, jó társaságban: alig egy hónappal korábban volt Kálmán Imre-Bakonyi Károly-Gábor Andor a K. u. K.-világra gunyorosan mutogató operettjének, a *Tatárjárásnak a* premierje, az e falak között kevéssé otthonos műfaj meglepetésével is csalogatva a közönséget; s két héttel utóbb következett Garami Ernőtől *A megváltás felé,* melyben a kacskaringós utú jobboldali szociáldemokrata vezető a polgárság és a munkásság összefogását hirdette, rossz kompromisszumokra is hajlamosan, ám a színműírói tehetség tagadhatatlan jeleivel). A század egyik legsikeresebb és legvitatottabb magyar darabjának karrierjét alapozta meg a címszerepet játszó Sz. Varsányi Irén, az öreg és az ifjú Nagy Istvánt adó Szerémy Zoltán és Fenyvesi Emil, a Nagyasszonyt alakító V. Haraszthy Hermin, a Főurat megtestesítő Hegedűs Gyula. Ahányszor csak felújítják a művet, rávetül születésének igaz legendája: a pesszimista kifejlet átírásának árnya. Ditrói - állítólag az író „Édes Móric bátyám, csináljon már valamit" kérlelésének engedve - derekasan megkurtította a drámát -, s Bródy ezt a segítőkész átszabást látva s elfogadva már könnyebben ment bele - az igazgató, Faludi Gábor határozott kérésére - a befejezés optimista áthangolásába. Bár, ha nem hallották is, nyilván csikorgott a foga.

Ismeretes, hogy 1945-ig ez a hamisnak mondott reményteli vég volt érvényben, azóta viszont az eredeti szöveg a mérvadó. 1984-ben a József Attila Színházban a „legeredetibb" változatot is bemutatták: azt, amelyet a hajdani munkapéldány segítségével Siklós Olga rekonstruált. Akármelyik variánst játszották is - szinte mindig további, lényeges belső húzásokkal -, *A tanítónő* félremekműként, torzó-remekműként, önmaga szép eszméinek zseniális visszavonásaként hatott. Ahogyan Nagy Péter összegzi a *Drámai arcélekben:* „...igazi dráma lehetett volna, de végül is csak egy nagy szerep lett; az életanyag igazi tragikus életképhez adott volna lehetőséget, de csak jó színpadi nagyjelenetekben bővelkedő kesernyés idillé lett - ha ez kell a közönségnek, ezt Bródy mindig meg tudta csinálni, legalább úgy, mint már egyre erősebben tülekedő fiatal versenytársai. . ."

A zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban 1986-ban évadkezdő darab lett *A tanítónő* - a tanévkezdés napjaiban. Tömöry Péter láthatólag épp a tragikusság kérdésével vívódó rendezését a közönségnevelés szempontjából előnyös, kettősen várakozásteli szeptemberre időzítették. A beavató színházi tevékenység számára a lehető legalkalmasabb művek egyike a Bródyé: a Ruszt Józseftől sok esztendővel ezelőtt kezdeményezett szemnyitogató színházforma - mely máig is mindig az ő társulatában a legelevenebb, a legkövetkezetesebb - e friss vállalkozással is igazolhatta önmagát. A tavalyi szezon idevágó eredményei is erre köteleztek. Ezúttal mégsem örvendhetünk maradéktalanul a pedagógiai célzatú, ifjú nézőket nevelő szándéknak, sőt a beavató színház lehetőségeinek bizonyos korlátozottsága is kitetszik. Eddig általában a jeleneteket kiemelő, a keresztmetszetes előadásmód volt az uralkodó gyakorlat: a tartalom vagy a forma kívánta pontokon meg-megszakadt a játék., s a rendező vagy a narrátor lehetőleg a közönséggel együtt gondolta át, mi miért s hogyan történt addig, minek a következése törvényszerű, szükséges, valószínű? A megértetés, a kedvcsinálás színháza ez, amelyben színvonalas középiskolai irodalomóra keveredik néhány részlet amolyan házifőpróba-szerű, igényes megjelenítésével. Tömöry ezt az utat nem tudhatta s nem is akarta járni. Helyette a kezdés előtti izgalomsötétben okos és tisztességes, mégis didaktikusan suta biztatást intéz - magnószalagról - a diákokhoz (előttem a novemberi zalaegerszegi műsor: egy kivételtől eltekintve csak délután megy az előadás, nyilván a tanulóifjúságnak). Nézzünk a mű tükrébe, valamelyik szereplőben ismerjünk magunkra - ez a pár mondat lényege, s a kis szózat tulajdonképp megfelelően terelgeti, ajzza a figyelmet. Ám sajnos eleve leegyszerűsíti, egy bizonyos célhoz rendeli a nézőnek a színpaddal, a művel való kapcsolatát - s ami nagyobb gond: némiképp leegyszerűsíti az alakításokat, lefogja a koncepciót is. Beavató előadásnál jóval több a zalaegerszegi Bródy-bemutató, hiszen szakít a mozaikosság, a narráció, a keretes-körítéses magyarázat, a rögtönzött közös elemzés megszokásával; valóban emlékezetes színházi produkciónál viszont kevesebb, mert a beavatás itt már zavaró terheitől nem képes szabadulni.

Milyen dramaturgiai képet szuggerál a publikumba *A tanítónő?* A Bródy Sándorért nem éppen rajongó Illés Endre egyik árnyékrajzából idézhetünk - ő A *szeretőre* vonatkoztatja azt, ami Tóth Flóra drámájára is áll: „... a mézgásan sűrű drámaiság Bródy Sándor lenyűgöző, lekötő ereje ... Kimetsz valamit az életből, odacsapja egy novellába, egy regényfejezetbe vagy egy felvonásba, és tudja, hogy rögtön olyan vad drámai létezést, meghatározottságot, fojtogató jelent és jövőt tud figuráiba lehelni, ami gyújtogat és éléget. Feldönt valamit, és megrendíti nézőit, olvasóit." Ezt az elemi írói energiát közvetíti Tömöry Péter rendezése is. Felfogásában nem a személyiségkép, hanem a Magyarország-kép a hangsúlyos. A magyar ugarnak az a kétségbeejtő és bőszítő sivársága, amelyet Bródy már Ady előtt is, ám valójában az ő géniuszától fölbátorítva ismert, s amely az akkori perem-Hungária vaskos gyűrűjének szellemiségét is jellemezte. Tóth Flóra, a szerb határ melletti faluba frissen kinevezett fiatal tanítónő, amint ráébred környezete hitvány természetére, büszke tisztességgel, dacos tisztasággal veszi föl ellene a harcot - világosan látnunk kell azonban, hogy (ez a tragédia) ő is része, lehúzottja az elhazudott pokolnak. Különállásánál döntőbb lesz a kénytelen belefeketedése. Testét, lelkét érintetlennek őrzi meg, a látszólag megjuhászodó ifjú Nagyot kikosarazza, a falut mihamar elhagyja - de az a Tóth Flóra, aki elmegy, már nem az, aki jött.

E sorok írója öt-hat évvel ezelőtt nemegyszer társa, vitapartnere lehetett az egy-egy rendezésére készülődő Tömöry Péternek; akadt eszmecsere, amelyet nyomtatott folyóiratoldalak is megőriztek. Változtak az idők, ma már nem

Szoboszlai Éva (Flóra) és Segesvári Gabriella (Kántorkisasszony) a zalaegerszegi A tanítónő-előadásban

ez a helyzet. Jóval a premier után, e kritikára készülődve azonban Tömöry egy leveléből megtudhattam egyet s mást alkotói szándékáról. Azt remélem, elemzésének eredetisége helyénvalóvá teszi főbb gondolatainak citálását: (Bródy) „Csehovval állítható párhuzamba. Ebben egyetemes. S mint ahogyan Csehovot is csupán mellékes tévedéseken, szintúgy Bródyt is csak ezen lehet rajtakapni. Csehov a nagy sorsdrámáit vaudeville-eknek műfajoztatja. Bródy *A tanítónőt* falusi életképnek. Itt van a bökkenő, a századforduló, a századvég fintora - a múlt századé természetesen. Írták sokan és bölcsen, hogy *A tanítónő* nem dráma, hanem egy nagy szerep, megspékelve jó lehetőségekkel a partnerek számára. Szerintem *A tanítónő - a Sirály*, csakhogy a magyar sirály: C s i r k e. A dolog itt már bonyolít megint magán egy csavarintásnyit. A két szimbólum különbözőségének „méreteit" nem kell magyaráznom. A bennük rejlő mértékkülönbséget sem túlzottan. . . Ezért nem fiatal, nem szárnyaló az én tanítónőm, hanem a baromfiudvarba beilleszkedni vágyó, s még erre is képtelen ..."

Radikális szavak, műsorfüzetbe kívánkozók. Tömöry kissé talán túlbecsüli a mű jelentőségét, Bródy szerepét; s nyilván szándékos, hogy ily nyers fogalmazásban beszél elképzeléséről. „Ebben a színdarabban nem viszonyok vannak, hanem egymásmellettiségek. Erre építettem" - teszi még hozzá. A szereplők kapcsolatainak egymásmellettiségbe csúszását, az egymás melletti elbeszélést mint dramaturgiai megoldást sokan vizsgálták sokféle darabbal szembesülve. Németh László *a Bánk bánt* írja le ilyenként, Martin Esslin az abszurd drámákat közelíti innen - hogy csak szélsőséges példákat ragadjunk ki. A levegőbe beszélésnek, az értetlenséget nem is érzékelő kölcsönös egymás mellé beszélésnek, a töredékes monológokká lefokozódó dialógusoknak persze főként ott jut szerep, ahol a szöveg - vagy olvasat - a groteszkhez, az abszurdoidhoz, az abszurdhoz húz. Tömöry realista drámát játszat, de egy-egy alkalmas helyzetet, jelenetet vagy figurát szívesen fölpörget a groteszkig. A Tóth Flóra érkezését tudató ütődött, iszákos Postás (a férfiak java „kitántorgott Amerikába...") epizódját - a nem ritka, tévesztett népszínművieskedést elkerülve - mintha Örkény István *Tótékja* postásképeinek groteszkumához igazítaná, az ügyesen karikírozó stúdiósban, Lang Rudolfban értő színészpalántára találva. Groteszkbe hajlik a második felvonás „nagy zabálás"-képe is: a vallásának tilalmai miatt a kolbászokat csak szaglászó, meghunyászkodó Bérlő (Berki Antal), a vaddisznóvá kihízott, gutaütéses Járásorvos (Borhy Gergely) és a kisstílűen elegáns, sunyi Törvénybíró (Szinovál Gyula) úgy falják és fogdossák *az ölés* első, forró kóstolóit, ahogyan a hirtelen iskolaszéki tárgyalás elé hurcolt ártatlan vádlottat, a tanítókisasszonyt is tapogatnák, marcangolnák. A harmadik felvonásban a jelentéktelen kis életét a fáradhatatlan főzésnek és agresszív kínálásnak szentelő Kántorkisasszony által fölhordott újabb és újabb étkek az ön-magába fulladó vegetatív világ képtelenségét sejtetik meg. Segesvári Gabriella, aki a szánalmas butaság mellé az elfecsérlődő jóság színeit is kikeverve indította e szerepet, ekkorra már maga is csak egy tárgy a tálak, húsok, sütemények között. Tuza tanító úr - aki pedig a kis Kató szíve választottja - nemhiába förmed rá: „Mit töm maga engem? Egyáltalán, hagyjon engem békén. Agyonetet meg agyonstoppol. Az egész világot egy libának nézi, akit tömni, tömni kell.. . Egy szárnyat, ezt a szárnyat, mellecskét, egy egész kappanocskát! Ez kirántott csirke? Ez egy kirántott elefánt! Csirke ez, miféle egy csirke?" Egyébként az előadás még a főpróbák időszakában is azzal vette kezdetét, hogy a Kántorkisasszony egy idegesítően hosszúra nyújtott néma jelenetben telerakodta a szobát - a díványt, a székeket is - különféle ennivalókkal. A puszta behabzsolás, az „az a tiéd, amit megeszel" ostobasága jelződött volna ebben. Kiderült azonban, hogy valódi, zsíros falatok, illatozó köretek, orrcsiklandó vaníliák helyett csak kasírozott sültre és cukrászárura futná a színházi bukszából, egy csapásra elvéve a kitűnőnek tetsző megoldás hitelét. S mert a játékvezetésben a tisztán realista - sőt naturalista - elem amúgy is erősebbnek, diktálóbbnak bizonyult a groteszknél, a nagyítás, a sokszorozás e formáját végül mellőzték. Kár érte, mert - *ha már* maga Tömöry is mértékkülönbséget, méretet, szimbólumarányt említett - a groteszk ábrázolás általában jellegzetes arányborulásai, a kicsit és a nagyot összecserélő tendenciái, az antropomorf, az emberhez szabott világ kitapasztalt nagyságviszonyait összekavaró bomlottsága a „csirke" és az „udvar" megmutatásában is kamatozhatott volna. (Csak utalásképp: *a Tóték* groteszkumát is nagyrészt ez a fejtetőre állás adja. A kisebb termetű Varró őrnagy roggyant járásra kényszeríti az idegesítően magas Tótot; a postás nem vesz tudomást a páratlan számokról, mert hibbantságában csak a párosakat kedveli; Cipriani professzor szerint olyan időket élünk, midőn a törpék óriásoknak szeretnének látszani, a nagyok viszont legszívesebben összezsugorodnának, eltűnnének: Tót Lajos is bemászik Tomaji plébános úr reverendája alá...) Az állandó evés-ivás értelmetlenségét a jobb sorsra érdemes, gyámoltalan tanító, a nagy osztják szótár megírására reménytelenül készülődő Tuza látja legpontosabban. Wellmann György neki-nekibuzduló, könnyen elcsukló, kopottas öltözetű kisembere, aki diplomája átvételekor nem ilyen szolgálatot álmodott, tipegve-topogva állingál. Süt róla a szomorúság: sajnos, ő is hízékony.

A zalaegerszegi előadás első és harmadik felvonása megbízható átlagszínvonalon mozog - a már mondott leegyszerűsítések miatt csak azon. A jellemek - hogy Nagy Péter kifejezését használjuk- tényleg „egy rugóra járnak". Baracsi Ferenc (Kántor) indokolatlanul kihúzza magát a játékból. Igaz, Bródy szerint is „nagyon lassú tempójú ember... Az élet célja az ő számára, hogy tajtékpipáját szépen szívja ki" - ez a visszafogottság azonban szinte el is tünteti az alakot. Katona András a Főúr szerepében őszintén elegyítené a papos és nem papos vonásokat, még az érzelmes racionalistát is szívesen ismernénk fől benne, aki evilágról és túlvilágról is gondolkodni, ítélni mer, illő alázattal és illő öntudattal - ha a kissé terjedelmes szöveg nem siklatná már kezdetben is a kenetteljesség, az öreges töprenkedés irányába, s ha a befejezéskor nem kellene szívfacsaróan szentenciáznia. A darab végén - bármennyire is parancsoló úr a Nagyék érkezte előtti, szöveggel kitöltendő időmúlás - felére kellett volna venni mondatait; s Tömöry értelmezésé-ben az általa megfogalmazott konklúzió, a Flóra távozta utáni darabzárás sincs a helyén: „A gazdag emberek ostobasága olyan, mint a tenger: kimeríthetetlen. Eleresztették... az életet, a jövőt..." Itt nem elsősorban a pénz beszélt, s akik a kártyákat keverték, nem gazdagságuk miatt csalhattak az elzsírosodott adukkal. Az erkölcsi lefokozódás, a szellemi eltömődöttség összefügg ugyan az osztályhelyzettel és a vagyonnal, de nem egyenes következménye annak. Az Öreg Nagy (Siménfalvy Lajos alakítja, a kelleténél kisszerűbbnek és papucsabbnak) és felesége, a Nagyasszony (Egervári Klára játssza, fenséges, balladás ridegséggel, ám egy elhisztériázott pillanatot is megengedve magának) a rangkülönbség ellenére is egyek a falu kisebb-nagyobb potentátjaival. Ők a Föld és az Ősi Jog. A Káplán - a kissé erőlködő, a váltások helyett a sémára ügyelő Farády István - az Egyház. A Szolgabíró - Rácz Tibor hajlékony, árnyalt megformálásában: a posztra vergődött, csak újságcikkek és kortesbeszédek foszlányait szajkózó szolga - a Társadalmi Rend. Hray Ida, a cicának és tigrisnek is őszintétlen kokott - Horváth Valéria kissé hideg s ugyan-csak egyetlen jelzésre csupaszított fölfogásában - az Úri Erkölcs. S ők együtt - a „honi rozsda". Ahogy a következetesen vállalt groteszkig nem merészkedik az előadás, de épít a groteszkre, azonképp tartózkodik az ostorozó adys indulattól,

Pogány György (ifj. Nagy) és Szoboszlai Éva (Flóra) A tanítónőben (zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház) (Keleti Éva felvételei)

ám fölidézi azt is. *A Tűz márciusa* egyik szakaszának döbbenetét életi át hősnőjével a zalaegerszegi értelmezés. A hajdani századelőre és a mostani századvégre is jellemzően, érvényesen: „Búsabb az ifjú magyarnál nem lehet, / Mert él basák és buták közepette, / Mert hiába lett acélból itta szív, / Szép ember szívként szikrázni ha akar: / A honi rozsda megfogta, megette." A tanításvágy, ez a mélyen erkölcsi elszánás vall kudarcot egy taníthatatlan országszeletben, mely talán nem is csak szelet: maga az ország.

A második felvonás nemcsak a darabnak, az előadásnak is legélvezetesebb, legteljesebb órája. Az első és a harmadik rész azonos helyszínéhez asszonáncként rímel a középső díszlete: az iskola kis tanterme „utánozza" a kántorlak alap-rajzi vonalait, beosztását. Szakácsi Márta kellemes látványú, jó lélegzetű színpadképe nem hagy kétséget: az iskola nem „sziget" Tóth Flóra számára, nem tudhatja a saját orcájára formálni - mert itt minden a lápi romlottságban hasonlatos. A padok diagonálisa feszültséget keltve tagolja a teret, mely a táblának helyet adó hátsó beszögelléstől, majd az iskolaszéki urak izgatott rohangászásától amúgy is diszharmonikus. A dinamikus, de keveset mozgó tanítónő mint szilárd pont, mint centrum vonzza-taszítja maga körött azokat, akik hiába akarták szeretőjükké, szolgájukká alázni őt, s most boszszút állnak. Ha a padokban gyerekek - kislányok ülnek, ha éppen nem szalajtották őket játszani az udvarra, nyolc pár copfocska ing a szinte azonos öltözetű tanulók fején. A közönségnek nagyjából háttal ülnek. Tóth Flórára néznek. Mi az arctalanságból, a varkocsok, a nagykendők uniformisából érezzük ki, micsoda erejük van, s milyen csillogó lehet a tekintetük.

Jött a bizonytalanul értett-érzett szocialista eszmékért lelkesülő, tiszta szívű tanítónő. Várta, hogy azonnal lecsapjon rá a helybeli kiskirály, ifjú Nagy István, aki nőtől, bortól, lótól szabadulva szövetkezeti paraszttársulásról is tud gondolkodni. Egy lelke és teste patyolatára kényes, óvatosan modern individuum, az, értelmiségi radikalizmus szerepet vágyó, szerepet próbáló képviseletében - és egy zabolázatlan tálentumú, földszagú férfi, aki nem törli le magáról a sarat: az is föld. Szinte mára népi írók későbbi eszménye, sőt akár a Németh László-i dráma egyik vonala (mondjuk a *Győzelemé)* piroslik elő szerelmükből, szövetségükből. A sötét második felvonás hirtelenül kedvező kifejletében, a kölcsönös vallomás-nál Füzy Sári nem részletezgető, de a legkisebb részletekig eltervezett jelmezei is emberpárrá szépítik kettejüket, erősítve a néző illúzióját.. .

Szoboszlai Éva röpködő tanítónője: tanuló. A felsőiskola után most az élet fogja vizsgára. Minden, csak nem kész ember - de mert magasan fölébe nő új környezete valamennyi tagjának (még a Főúrnak is), a megérkezése utáni percektől ő a mérték. Az öreg pap, a Tanító, a Kántorkisasszony rajonganak érte - a többiek gyűlölik, mert birtokbavehetetlen, letiporhatatlan (a dramaturgiai rend csak a Kántort teszi közömbössé vagy ingadozóvá. Ő - ilyen). Szoboszlai Évának nem sikerült maradéktalanul s kellő fájdalmas finomsággal bemutatnia a felnőttsorsába most belenövő, ideáit vesztve megőrző tanítónő mélységes lelki átváltozását - de a színészi játék általános beavató jellegénél, egyszerűsített alak-

ábrázolásainál így is sokkalta gazdagabb, vibrálóbb lett Flórája. A gondolatainak, érzéseinek táncolását kezdetben kétely és óvatosság nélkül fölfedő, lelkének, álmainak kincsét mindenkivel bőkezűen megosztó leányt „ugrásosan", ám meggyőzően emeli el a harmadik felvonásban már fortélyos, hatásos színjátékot rendezni tudó nőalakig. Pogány György ifjú Nagy Istvánjának győzelemhez szokott fölénye, nehezen lefojtott izgágasága, tüntető krakélersége mögött a terveiből még mit sem megvalósított ember igazi tettekig nem jutó bizonytalanságais érződik, sőt a szépre való poétikus fogékonyság is fátyolozódik. Szoboszlai keményebb, ő törékenyebb a látszatnál - közeledésük ezért egyben ellenmozgás, taszulás is. Flóra azt mondja, elmegy; és elmegy. Ifjú Nagy (egy hozzátapasztott, beírt mondatban) azt ígéri: „Nem iszom!"; és iszik.

Az előadás jól eltalált figurája - György Jánostól - a Prímás. A cigány, aki idehaza csak nyakon vert vagy fröccsszagú bankóval kifizetett senki lehetett, de most nagyvilági eleganciával érkezik, s mindenfajta sértés lepereg róla, mert egy házzal arrébb muzsikál: Európában. Flórát *ugyanaz a* rassz-szemlélet bélyegzi meg, űzi el, ami a Prímást - csak átvitt értelemben persze. S mehet-e egy tanítónő Párizsig, Berlinig...? Örüljön, ha egy másik faluban állást kap - *ezek után.*

A karikaturisztikus Lovászinast Nagy László, a két, árnyszerűen gyászba csavarodott kenőasszonyt Csudai Beáta és Beke Anikó játszotta (mindhárman stúdiósok). Kenőasszony, Kántorkisasszony, Főúr, Káplán, Szolgabíró - látni való volt, hogy a számukra már nem egészen érthető színlap nyomán a színház rejtelmeibe Bródy révén beavatott fiatalok nagy része a félmúlt vagy a végleges múlt felködlésének nézte a három felvonásos falusi életképet. Szerencsére sem a dráma, sem az előadás nem hagyta magát: ami csak történetnek indult, legjobb pontjain valósággá izzott. Hiszen fújogathatjuk a tintát a *Város megvétele után* című, 1912-es Ady-vers ajánlásán, nem száradt meg az máig sem: „Bródy Sándornak küldöm... ki talán nem is tudja, hogy mennyi mindent csinált és folyatott le e csatornátlan országban."

NÁNAYISTVÁN

A reformer kudarca

Az Úri muri Békéscsabán

Zsúfolt nézőtér fogadott Békéscsabán az *Úri muri* tizenvalahányadik előadásán, a székhelyi sorozat vége felé. Egyértelmű és megérdemelt sikere van Móricz Zsigmond színművének. Nem operettnek, nem is zenés vígjátéknak, hanem az *Úri murinak.* Olyannyira, hogy bérleten kívüli előadásokat is lehet tartani belőle. S ez önmagában is figyelemre érdemes dolog. Mi lehet ennek a sikernek az oka? Az, hogy jó az előadás? Nyilván ez sem elhanyagolható szempont, de máskor is született már jó előadás ebben a városban, mégsem volt ilyen közönségfogadtatása. Mélyebben kell keresnünk az okokat.

Hat évvel ezelőtt a színház vezetői, ismervén a város és vonzáskörének szociológiai rétegezettségét, a közönség érdeklődését, elhatározták, hogy minden évben lesz a műsorban legalább egy olyan darab, amely más-más módon és műfajban a föld embereiről, azok problémáiról szól. Az első darab Illyés Gyula *Bolhabálja* volt, majd ezt követte az országos figyelmet kiváltó *Vízkereszttől Szilvesztérig,* Darvas József műve. Később Gárdonyi Géza *A bor,* illetve Richard Nash *Esőcsináló* című színműve nemcsak a tematikai folytonosságot jelezte, hanem azt is, hogy a társulat az eltérő műfajok kihívásával is szembenéz. A műsornak ez a konzekvens vonulata - amelybe az idei *Úri* muri-bemutató is illeszkedik - láthatóan találkozott a közönség ízlésével.

A siker másik, az előbbinél lényegesebb összetevője az előadás aktualitása. Giricz Mátyás rendező az alkotó, tenni akaró embert s annak cinikusan maradi környezetével vívott kilátástalan harcát állítja a mű középpontjába.

Az Úri muri előadástörténete azt mutatja, hogy Móricznak ez a darabja nehezen találja meg a dramaturgiailag kikristályosodott formáját. Ismeretes, hogy az 1928-as vígszínházi bemutató happy enddel ért véget, később az író visszaállította a regényhez hasonló tragikus befejezést. A híres 1948-as, Gellért Endre rendezte nemzeti színházi előadás azokat a motívumokat erősítette fel, amelyek a mű osztályharcos jellegét fejezték ki, azaz a parasztok, a -sugariak egyértelműen kisemmizettek, álaozatok voltak, a dzsentri társaság pedig a pusztulásra ítélt úri osztályt képviselte, s Szakhmáry Zoltán végső öngyilkos tette egy osztály szükségszerű pusztulásának jelképévé nőtt. (Palotai Boris Népszavabeli kritikája jól érzékelteti ennek a felfogásnak a lényegét: „Szakhmáry Zoltán magára-maradottságában, sötét, vad, haláltánc-szerű úri muri ütemével az idegeiben, csalódottságával elhatározza, hogy ezt a világot fel kell gyújtani, mert nem érdemel mást. Felgyújtani, és vele együtt pusztulni. Nótaszó, feldöntött poharak, vad kurjongatások hangja mögött recsegropog a »békebeli boldog« Magyarország, már lángol az urak felett a tető, s még mindig nem veszik észre, mi készül. Móricz társadalomszemlélete egyben ítélet is. Ítélet az úri Magyarország felett. . .") Az előadás a rendező finom, lélektani realista stílusában természetesen távolról sem volt ilyen leegyszerűsített.

A nyolcvanas években megkezdődött a dráma újraértékelése. A sort Illés István kecskeméti rendezése nyitotta meg (1979/80). Ő szinte filmes technikával, apró jelenetek montázsaként szerkesztette meg a darabot, illetve az előadást, amelyben senki nem kaphat feloldozást, mindenki a maga módján bűnös abban, hogy a tehetségek elherdálódnak, hogy a lehetőségekkel senki sem tud élni. Az előadás lényege a muri volt, a vad mulatozás fogta keretbe az enervált, harcolni képtelen Szakhmáry kamarajeleneteit.

Nyíregyházán 1982-ben Nagy András László visszatért a regényhez, s tulajdonképpen azt dramatizálta újra a színdarab felhasználásával. Itt is a mulatozás volt a leghangsúlyosabb, ezt a térkompozíció is kifejezte: a színpad nagyobbik, középső felén folyt a mindenkori úri muri, míg kétoldalt játszódtak Szakhmáry magánéleti - az egyik oldalon a nőkkel, a másikon a hitelezőkkel és az adósokkal lezajló - epizódjai.

Ugyancsak 1982-ben mutatta be a Vígszínház a darabot Harag György rendezésében. Harag egyértelműen tragédiának látta és szerette volna láttatni a művet. Szigorúan ragaszkodott a színműhöz, s Szakhmáryban a mindenkori mást, jobbat, többet akarók elbukását szerette volna megmutatni, s nagyrészt nem rajta múlott, hogy az előadás csak részben volt képes kifejezni a szándékát. Az ő rendezésének emlékezetes epizódja volt a csugariak megjelenése, amelyből kitetszett, hogy Harag e parasztokat